

Ирдин
Бади

СЛУХЕРС

ЭРДНИН БАДМ

ХАЛЬМГ „ОБЛЛНТ“
КАЛМЫЦКИЙ „ОБЛЛНТ“

С Э Э Х Л Э

Соответствует моему к печати
и подтверждаю,
Руководитель типографического предприятия
«24» Калмыцкая 1961 г.

Хальмг дегтр харнач
Элст — 1961

61-9

СЭЭХЛЭ.

Нурви үүлдвртэ долан зургта наадн

НААДНД ОРЛЦХ УЛСНЬ:

1. Бадм-Нэрэ — колхозин ахлач.
2. Сээхлэ — колхозин фермин толһач.
3. Басц — тракторист
4. Булһн — саальч.
5. Нарн — тракторист, комсомолин комитетин сеглэтр.
6. Бадм — тракторист.
7. Канк — тракторист залху.
8. Сээнцг — колхозник, залху.
9. Жал — колхозник, урднь кулак йовсн күн.
10. Цаһан — саальч, (кулакин үгд орсн гергн).
11. Сара — саальч.
12. Жирһл — көгшэ, саальч.
13. Кеёмэ — саальч.
14. Сарц — малин эмч, байн күүнэ көвүн.
15. Муклә — колхозник, цаһана цергт йовсн күн.
16. Манж — малч, орһдул йовсн күн.
17. Андреев — совхозин малин эмч.
18. Очр — көгшэ, колхозник
19. Лиж — көгшэ, колхозник.
20. Байчх — колхозниц.
21. Эмгн — колхозниц.
22. Зарһин ахлач.
23. Колхозникүд, колхозницир, трактористир.

Наадн нарцах цагь 1934—35 жил.

НЕГДГЧ ҮҮЛДВР

Негдгч нарц

Хотнд домбрин дун харна. Багчуд нээрлж бээнэ

ЖАЛ. Зогсжа, бичэ йов. Келсн үгэн цуһараһинь...
Цааран...

МУКЛЭ. Теднчн чамаг колхозд орхларн, сэн саната-
һар орсн жүн биш гинэ. Дакад, урднь жү зарж йовсн...

ЖАЛ. Кишго... Мал асрсн амн тоста, жү асрсн... Сээ-
хлэг көвүд түкрсн болхгов?

МУКЛЭ. Үнн. Дакад терүгичн өргцхэнэ... Зураһан
давулад күцэж гицхэнэ.

Багчуд шуугллад орж ирцхэнэ.

НАРН. Көвүд, көвүд, хэлэти!

Бадм Церн хойр согту болсн болад, ду дулад Жал Муклә хойр тал
өөрдж ирэд, гекэд-мөргэд ду дуулихана.

БАДМ, ЦЕРН. Мана «күндтэ колхозникүдт» мана
халун менд!

(З о г с ц х а н а.)

ЖАЛ. Сэн көвүд — эс болх юмар керг женэт!.. Үүнэ
хөөн ямаран колхозникүд болж һархмт?

МУКЛЭ. Колхозиннь нер буздаж бээнэт... Көдлмш
кех жергтэ. Зураһан давулад күцэхм. Сээхлэг дурати.

Багчуд нарч одна.

МУКЛЭ. Үзвч одаксиг? Цуһарн иим эднчн.

ЖАЛ. Одакч һэргтэлэ... Эцгнь кү тевчнһү, жөөлн
седжлтэ, царла эдл көдлдг күн билэ, хойр һарнь болхла
алти билэ.

МУКЛӨ. Көвүн эцгэн дураж уга.

ЖАЛ. Келдгинь ахрдулхв. Не, чи йов, асхлад манад ир.

Муклэ нарч одна. Сарц орж ирнэ.

САРН. Жал, мендвт.

ЖАЛ. Мендвт, Сарц. Сэн күн санаһар гигэд, мана-
хур одий. Эн кичг дакад желэн долаһад ирв. Ю кехэн
ухалх кергтэ. (Н а р ч о д ц х а н а.)

Нарн Бадм Басц Церн дөрви марһлдсн орж ирнэ.

НАРН. Сээхлэчн сэн күүкн. Чи болхла, күүкдин ар-
дас гүүхэс ондан арһ угач.

БАСЦ. Күүкнэ ардас гүүдгиг дасв чигн, көдлмшэн
сээнэр кехмн...

НАРН. Гүүдгчн ик эсий? Көдлмшчн юмн болж өгл
уга эс бээнү? Сээхлэ толһагичн эргүлэд эс бээнү?

БАСЦ. Альд даргдж йовсн зарһч болхв? Чини Сээх-
лэнч зураһас давулад күцэхлэ яахмч?

НАРН. Күцэһэд хэлэхнчн...

БАДМ. Энчн Сээхлэд кезэнэ саната. Зуг Сээхлэ зөв
өгдго чигн.

БАСЦ. Өгхш?.. Би саната бэесн болхнь, Сээхлэ зөв
өгх билэ.

БАДМ. Ик саната юмбч, хээмнь. Терчн зовад, «Басц
альд бээнэ, санад үкжэнэв»—гинэ. Чамас көлтэ күүнэ
бээдл уга.

ЦЕРН. Зогсжа, Бадм. Өцклдүр Басц өдрин дуусн
Сээхлэн ардас гүүв, тернь хэлэхэр чигн седсн уга.

БАСЦ. Не, не, болһа чи, эс гиж...

БАДМ. (Б а с ц г и г д у р а һ а д, Ц е р н д к е л н э).
Не, не, болһа... Эс гиж...

Инэлднэ.

ЦЕРН. Басц, Булһн аашна.

БАСЦ. Нанд йилһл уга... Таниг... (Н а р ч о д н а).

НАРН. Авчатн эн комсомольцасн...

Булһн орж ирнэ. Цуһар эргэд мендлцхэнэ. Нульмсан арчад, хооран
һарна. Нарн өөрдэд одна.

(Б у л һ н д). Яһвч, Булһн?

БУЛҺН. Басц нааран ирсн угай?

НАРН. Ирлэ. Көвүд сэн гидгэр терүг келцхэв. Зулад
йовж одв. Чи, Булһн, санаһан бичэ зов. Сэн көвүн эс
олдх билү!..

БУЛHН. Седклдчн ханжанав... Ода яахв. Худгт унад эс үкхнь...

Сээхлэ орж ирж йовад, гүүж йовси Булһниг үзэд ардаснь хээкрнэ.

СЭЭХЛЭ. Булһн... Зогсжа.

Көвүд Сээхлэтэ ардаснь нарч одна. Жал Сарц хойр орж ирэд, арһул күүндихэнэ.

САРН. Булһн Сээхлэ хойраг ноолдулж үзтн. Хоорнднь өшэркултн. Манжла саг бээх кергтэ. Кемр медгдэд одхла яах? Тана желси—үкрэс икэр үс сааж авхла, манд му болх гионтн—сэн селвг. Мектэ... Зуг саг бээхмн. Та альд болвчн хажр гиж келхмт. Мукләһэр дамжулж күцэхмн. Булһн худгт унхла, сэн болх. Нөкд болж өгхмн. Тер цагт Басңгд му нерн тусх биший, Сээхлэд чигн сэн болх уга. Не, болв. Манжд иткж болш уга. Хэлэн, саг бээтн. Тертн баһмр медх зөвтэ.

Көшг буугдна.

Хойрдгч нарц.

Колхозин малин хаша. Харһу сө. Манж хашаһан арчж бээнэ.

МУКЛЭ. (орж ирэд, невчк бээж бээһэд). Манж.

МАНЖ. (ээчкэд). А... Кембч?

МУКЛЭ. Бив... бив... Муклә.

МАНЖ. Цаг биш цагла яһж йовхмч? Ю хээж ирвч?

МУКЛЭ. Чееж бүтэд, герт сууж болхш, һаза серүцхэр харув.

МАНЖ. Пуф... Икэр ээчквв. Генткн һазр дорас нарч ирсн шулм кевтэ ирвт. Ирэд, удан сууж бээнт?

МУКЛЭ. Көдлж бээхичн хэлэж суув. Ода чигн чамд чидл дала кевтэм!

МАНЖ. Кемр эн кевэр көдлхлэ, чидл күрш уга. Һанцхн күүнд чидл баһдад бээнэ. Көдлдг улс баһ болад, ора күртл һанцарн көдлнэв. Кедү дакж мана ахлагч нөкд өгтн гиж сурув... Хэрү уга. (Һарарн алдна).

МУКЛЭ. Нөкдэр ю кенэч? Чи һанцарн күцэж бээнэлмч... Чи харм болад бээнэч. Насарчн авад хэлэхлэ, чини һарин көдлмш биш. Чамд гиигн көдлмш жергтэ. Кедү авнач?

МАНЖ. Күртнэл... Өөлж бээхшв.

МУКЛЭ. Хөөткэн ухалж бөөхшийч? Шавр уга—усн уга, ноолдан уга—жирл уга гидг үлгүр эс меднч?

МАНЖ. Хөөткэн ухалдг цаг уурч бөөнэ гиж келцхэнэ. Хэлэхэд бөөхнь, жирл өдр ирвэс улм ясрад, гегэн-герлтэ болад йовна.

МУКЛЭ. Келцхэнэ, келцхэнэ гинэч... Хот эс идсн таякан зүүднднь зарм орна гидг билү... Тер мет, би болхла, бас тигж ухалж бөөнэв. Көдлмшин гиигнь, шиңгэврин икнь кергтэ.

МАНЖ. Тигж болж өгдм биш.

МУКЛЭ. Би болхла, тигж болдм гиж соңслав. Келцхэнэ, тиим көдлмш бөөдм... мөңгинь ик өгцхэнэ гигэд.

МАНЖ. Терч ик балһсудт болх. Ик сурһульта, эрдмтэ улсд өгдг болхгов...

МУКЛЭ. (күцүц келүлл уга). Ик балһсудт болв чигн, энд, селэн һазрт болв чигн, күчкөлсөн һарһл уга чигн ик мөңг олж болхмн. Не, Манж, үгин ахрнь сэн, төрин шулуны сэн гидг...

МАНЖ. (алң болад). Ю келжэхмт?

МУКЛЭ. (генткн). Энүг малин хот дотр кех кергтэ. Чамд даалһж бөөнэв... Мэ...

МАНЖ. (Цухрад). Би... би... Яахм гинэт?... Нанд... медж бөөхшв...

МУКЛЭ. Хөөннь медхч. Күцэхвч?

МАНЖ. Ю кехэр бөөхмт?.. Эмтс дуудхв...

МУКЛЭ. Тагчг бөөтн. (Шимлдэд.) Кемр сөрсөһэд, һацад бөөхлэ... бийэн үкснд санчк.

МАНЖ. Йовтн гинэв...

МУКЛЭ. Э таср... орһдул...

МАНЖ. (чочад). Юн?

МУКЛЭ. 1926 жил тана бандла болсн ноолданд милицин ахлач Доржиг та алсн бөөнэлмт! Тер жил намрар танд Хар һазрт селькор, ахлач бөөсн Сөөхлэн эцгиг алсан мартчквч?

МАНЖ. (револьвер үзүлэд). Зогсжа. Сөөхлэн эцг алсна хөөн, сельсоветин герт түүмр өгчкэд, зулж одсан бас мартчквчи?!

МАНЖ. (Өвдглэд). Буйн болтха, танас эржэнэв.. Намаг бичгэ зоватн. Би көгшн ювгмб... Би сэн дурар йовсн уга билэв, үгдэн орулцхала. Би бурута бишв... Түүнэс авн арвн жил болв. Һарһсн гемэн, кесн сэн көдлмшэри дарх санатав. Кен танд келв? Альдас та цуһараһинь медж авт?

МУКЛӨ. Би хувдэн тана тускар меджэнэв. Күн дөнгөр, шовун далваһар гидг. Бэртн, танд. (М ө н г ө г н ө.) Зуг бичэ марттн. Мана чикн соньр, нүдм бидн хури, хармдн ут болдмн. Медгдвү? Хэрнь, тер... Манла сэн бээхлэ, көдлмшчн кергтэ юмн биш. Тиим эсй? Манһдур иим цагла харһхмн... Келсн үг—жерчсн модн гидг биший, хэрнь тер. (Н а р ч о д н а.)

МАНЖ. Би... би...

Көшг буугдна.

Һурвдгч һарц.

Өрүн өрлэ. Үсн-тосна ферм. Нохас хуцж бээснь сонсгдна. Сээхлэн бригад үкрмүд сааж бээнэ. Тос цокдг сепаратор көдлж бээнэ. Сальчир үс зөөцхэнэ. Көдлмш кен бээж, ду дуулихана.

СЭЭНЦГ. (Толһаднь суулһ өлгэтэ, хээкрсн бээчнэ). Ай!.. ай!..

КЕЕМӨ. Яһсн ичр уга күмбч! Эркин шил баһдсн кевтэ, суулһд толһаһан орулдмч! (Цокна.)

ЖИРҢЛ. Цокцхатн күүкд, игэд!.. игэд!.. Сээнэр!.. Үс яһж хулхалдган медх.

СЭЭНЦГ. Болһатн... Айджатн!.. Альдаһар цокж бэ-эхмт?! Эн кевэр алчкхт... жөөлн ормар цокта... (жөөлн орман өгнө.)

САРА. Бэрцхэтн, күүкд, эн меклэг худгт хайчкхми.

КЕЕМӨ. Күүкд, Сээхлэ...

Цуһар гүүлдэд, орм-ормдан зогслдихана. Сээнцг толһаһасн суулһиг һарһж авхла, бээсн бийнь цаһан үсн. Сээхлэг үзчкэд, йовж одна

ЦАҺАН. Яһад гүүлдцхэвт, ээцхэвт? Энтн ямаран кевэр күүкдт зовлиг үзүлж бээхинь меджэхшт.

КЕЕМӨ. Хов зөөхдэн йир дуртач, Цаһан. Өңгэр үг келж, хов бичэ зө... Сээхлэчн Басцгиг хэлэх чигн санан уга. Эчн Булһниг зоваж бээхш. Күүнэ толһа деер бэ-эсн өвр үзж гидг үлгүр бичэ һарһич...

САРА. Арһул кел, цаатн аашна.

Сээхлэ орж ирнэ.

СЭЭХЛӨ. Юн болв, күүкд? Сара, чини улан үкрчн эндр кедү литр өгв?

САРА. Эндр бахмжта... нег литр үлү өгвэ... 16...

СЭЭХЛӨ. Сэн... Цаһан-цоохр кедү өгв?

САРА. Өмнк кевтэн.

СЭЭХЛЭ. Хэлэмж тату болжана. Баһар үс өгх үкр биш билэ. Сааж бээсн үкрэн хэлэж, асрж эс бөөхлэ, авх үсэн авч чадш угавдн. Үкр кедү ундасв чигн, һазр малтж ус уудг уга, тигхлэ цаглань услх кергтэ. (Һ а р ч о д н а.)

ЦАҢАН. Сөөхрж йовхмб! Бийнь күүнэ залусла йовчкад, кеһэд уга бөөж көөрэд керг уга, кечкснэ хөөт бийд келэд йовх керг уга...

ЖИРҢЛ. Ичхнчн, Цаһан, хов зөөхдэн. Сөөхлэчн цаһан седклтэ күүкн. Чи бийчн эврәннь худл келсн үгдэн иткж бөөхшч. Сара, күцэд зогсасн болхла, сэн болх билэ... Не, жүүкд. Кен шулуһар чилэх.

Көдлмш кен, ду дуулцхана. Барун бийэс Басң орж ирнэ. Сөөхлэд докья өгнэ. Сөөхлэ үзш. Күлэнэ. Айстан Сөөхлэ эргэд, Басңгиг үзнэ. Йовхар седнэ, Басң һараснь авна.

СЭЭХЛЭ. Тэвчк һарим.

БАСҢ. Зогсжахнчн... Суржанаһ, буйн болтха... Хойр амн үг келсв.

СЭЭХЛЭ. Чамла күүндх керг угав.

БАСҢ. Сөөхлэ, йовий... чама угаһар бөөж чадш угав, би чамд дуртаһ.

СЭЭХЛЭ. Эн кевэр, Булһнд бас келлэч. Келсн үг мартгддг уга, керчсн модн билрдг уга. Кениг меклхэр бөөхмч? Келхлэ, желн бөөнэ гиж бичэ сан. Чамд болхла, нег чигн цевр седкл уга... Юн гидг залувч? Нам залуһин бөөдл угач, махлата малч.

БАСҢ. Болһа. Келнд ясн бөөхш — келжэ. Келхлэ — келнэ зовлң, санхла — чеежин зовлң, ода яһ гинэч?

СЭЭХЛЭ. Махлата малла эдл бөөнэч... Тигчкэд дурна тускар күүндхэр седнэч. Чи күүнэ цаһан седкл меддвч? Булһнчн чамд седклэри дурлхший?

БАСҢ. Кесндэн үкдг уга, келсндэн үкдг... Булһнд дурта бишвл, чамд дуртаһ, чамд.

СЭЭХЛЭ. Булһнд дурговч? Хэрнь, күүнд дурлж чадш уга гигэд сана бөөлэв. Басң, соңсич! Хоюри цаһан седклэри күүндий: ода деерэн күүнэ бөөдлэн геһэд угач. Санхнчн, юн күүнэ көвүмбч?

(Хоюри зерглэд сууна, арһул күүнднэ.)

ЦАҢАН. Күүкд, күүкд, үзжэнт? Кен ховч, бий аль тай? Хэлэхнтн! Хоюри күүндж бөөхнь, хэлэнтн!..

Күүкд, гергд Басң Сөөхлэ хойр тал заалдад, хооридан шимлдэд бөөцхэнэ,

СЭЭХЛЭ. (хою р н б о с н а). Терчн эк, эцг уга өн-
лм, толһань эргэд, яахан медж чадл уга бээнэ. Һанц-
дурлсн күнь чи бээнмч! Ода чигн иткнэ. Басц, сан-
чн, үртәһән альдаран одх билэ. Эврәннь һарһсн үрән
ад эс энкрлнэч? Эцг болж, үрндән эс дурлнач? Уга.
үкж бээхшв. Тигтлән ичрән барсн бишч, күүнэ төлө
н ичдг юм һарһж бээнэч! Йов, Басц. Эвл, энкрл. Юу-
төлө бээхән сээнэр ухал. (Эргэд йовна.)

ЦАҺАН. Хэлэ, хэлэ... һаран өгч бээхнь. (Сээхлэ
эдлмшдән ирнэ. Күүкд орм-ормурн гүүл-
тэ. Эс медсн болад бээцхәнэ. Дораһур
имлдэд инэлдцхәнэ).

КӨВҮН. (Гүүж орж ирнэ). Сээхлэ, тохмта, сән
сн үкрмдн үкж оч!

СЭЭХЛЭ. Юн үкр үкж оч?! Кенэ үкр?!

ЦАҺАН. Күүкд, гергд, тенгр цокна гидг эн! Тохмта,
н гисн үкр үкж оч.

САРА. Худл болх. Гем уга, эрүл бээсн үкр генткн
кнэ гидг юмб?

КЕЕМӨ. Малин эмч дуудхм. Яһад үксинь олж авх
эргтэ.

Цуһар шууглдна. Он-онданар келцхәнэ.

СЭЭХЛЭ. Арһулдтн. Яһад хээкрлдж бээхмт? Жирһл,
овий, Кеемэ, малин эмч дуудх билэ. (Һарч одна.)

ЖИРҺЛ. (Һарч йовад). Бурхн ээлд... бурхн ээлд...
йру орхла, һару чигн һардг юмн эс болж бээнү?.. Акад
юмб? Сән тохмта мал бээсн бээнм!..

МУКЛЭ. (орж ирнэ). Иим хүв уга юмн бээдв!

Күүкд эргүлэд авчкна.

КҮҮКД. Юн гиж меджәнэч? Яһад?..

МУКЛЭ. Миниһәр болхла... йир медж бээхшв... ми-
ниһәр болхла... сээнд му бичэ ке — мартх уга, мууд сә
бичэ ке — медх уга гидг үлгүр хальмгт эс бээнү? Би
селэ билэв, үкрэс икәр шавхж үс авхм биш гиж! Тигв
игн, эн үкр эрк биш түн деерэс үкв гиж бээхшв... болв
неткртэ үкл... хэлэх угав... (Һарч одна.)

ЦАҺАН. Соңсвт? Үкрэс икәр үс сааж авхла — тер.
Һи, Сара, эврәннь үзмжтэ көдлмшәрн бичэ көөр!..

САРА. Терчн, үкрэс икәр үс шишлң сааснас авн
үкж бээнэ гиж келсн угалм. Келхләрн, оһн үкрмүдэс
зегнь болх гигэд, дүңнэд келв. Дакад терчн—келхләрн,
итклтәһәр келсн уга.

ЦАҢАН. Иткл... иткл... ода яахан медж чадл уга бэ-
энэт. Эс медх юмн уга. Ил цаһан юмн... Үкрэс икэр үс
саанавди гилдэ бээж, мал үкэд чилж бээнэ.

КЕЕМЭ. Болһатн, үнн чигн болвзго?..

БАЙЧХ. Һал уга һазрас утан һардг уга, тигхлэ эрүл
мал яһад үкнэ. Үкр гемтэ бээсн болхгов.

ЦАҢАН. Чи юн дала юм медх билэч, нусан арчж
авхнчн!..

БАЙЧХ. Яһсмч?. Шулм орсн болвзго? — цуһаралань
керлдэд бээх?!. Һанцарн дэ дээлж чадш угач...

ЦАҢАН. Юн шулм?! Чи күүкн, аман тат!.. (Күүкн
тал хээкрэд, үс авлдна).

БАЙЧХ. Күүкд, нөкд болцхатн!.. Шулм!.. Шулм!..
Мэ чамд!.. Мэ чамд!.. (Цокна).

САРА. (Салһад). Болх, болх!.. Яһж бээх улсвт!
Салһж автн. Яһсн шулмс бээсмб эднчн!

ЦАҢАН. Чи, күүкн нанас үзхч... зогсжа... би чамаг...

БАЙЧХ. Шулм!.. Шулм!.. (Келэн үзүлнэ). Мэ
чамд!

САРА. Зогснт аль угай?

ЦАҢАН. Сээхлэ бурута. Терчн үкрэс үс икэр авхмн
гигэд хавшад бээдг билэ. Тадн, гергд, күүкд, цуһар
медх йостат... Цуһараднь келхмн. Би келхв. (Һарц-
хана).

Оркестр һундлта айс татна. Күүкд күүнэ дун соңсгдна. Оркестр
арһул татад зогсна. Булһн ду дуулсн орж ирнэ. Дунь дурлсн көвү-
нөннь болн эврөннь дурна туск.

БУЛҺН. Яһсн хату зүрктэ, седкл уга болсмб! Эх, Сэ-
эхлэ, Сээхлэ!.. Эмд кү үзэд бээж седклчн зовхший?
Басц, Басц... Яахв. Залу жүн, эндү һарһад оржсн чигн
бол... Мини үр Сээхлэ, цуһараднь үлгүр-үзмж болад,
эрдм дасхж бээхэ ухата күүкн... Яһад тиим хату зүрктэ
болсмб? Дурн... болв бийнь намас үлүһәр дурта болх
уга. Уга, медгдж бээхш. (Уульна). Медгджәхш... болв
Сээхлэд өөлж бээнэв, буруһинь тәвш угав. Басц, мини
эңкр Басн, соңсхшийч?! Бив... би, Булһнв!.. Чини үрнэ
экньв!

Оркестр айс татна. Булһн даһад дуулна. Ду дуулн, Булһн арһул
һарна. Холд дунь эрә соңсгдна.

ЦАҢАН. (Негэмгилэ). Би чамд кесг келж бээнэв.
Эднчн мана мал алн тиж бээнэ. Мүклэ чикэр келв. Үк-

рэс икэр үс авнавдн гилдэд... Би, хэрнь, медэ билэв. Тед-
ниг эс дахсм сэн болв, тигэд чигн мини сааж бээсн үкр-
мүдм мөнд бээнэ.

БАЙН. Дэрж, дэрж... Күн кевтэхэр эжлэд бээхэр
седж бээсн цагла генткн маниг алхар седжэнэ.

ЦАҺАН. Үнэн желсн жүүнд үкл уга. Орн-нутгтд тос
орулж өгнөв гилдцхэнэ.

БАЙН. Юн чамд орн-нутг, бийм йосмб, мал үкүлш
угавдн. Күүкд улсд цуһараднь тархаһад желх кергтэ.

ЦАҺАН. Йов, йович. Би чигн йовнав. (Һ а р ч х а н а).

Сээнцг Канк хойр ду дуулсн согту орж ирнэ.

СЭЭНЦГ. Меджэнч? Трактор көдлтхэ. Би көдлмш
угав. Һэргтэ күн уга... Эчн һардх кергтэ. Меджэнч? Оч
хальмг эрк уухмн. Би меднэв, альд сэн хальмг эрк бээ-
хинь.

КАНК. Би... би... нанд юн керг! Маһндур һарһчкхла,
нөкэдүртнь талин һазрт орад көдлхв... Би хүвдэн һурвн
бочк эрк уухв. Альд эрк бээнэ гивч?

СЭЭНЦГ. Худл. Һурвн бочк альдас уух билэч?

КАНК. Юн?.. Чадш угач?! Э... чадш угав... Чик, хой-
риг эс уухий?..

СЭЭНЦГ. Хойраг чигн ууж чадш угач.

КАНК. Тигхлэ негэг. Яһв, усн угай? Э... ууж чадш
угач... нег суулһ ууж чадхв.

СЭЭНЦГ. Уга. Чи ууж чадш угач, би болхла, уухв.

КАНК. Юн?.. Би ууж чадш угай? Чи ууж чадхмч?!.

СЭЭНЦГ. Миниһэр болхла, чи чигн, би чигн нег суулһ
ууж чадхвдн.

КАНК. Не, йовцхай, альдаран одий?

СЭЭНЦГ. Муклэнүр...

КАНК. Э, терчн кергтэ жүн. Мана нээж. Не, йовий.
(Һ а р ч о д н а).

Һурвн күүкд улс орж ирнэ.

1-гч ГЕРГН. Колхозин эмтсиг цугтаһинь серүлхмн.
Тохмта дөрвн үкр хойр-нег часин хоорнд үкж оч. Эчн
наадна юмн биш.

2-гч ГЕРГН. Ахлачд одх кергтэ... Келхмн.

3-гч ГЕРГН. Ахлач одад яахмб? Цуһараһаснь эн ке-
ргт. Сээхлэ гемтэ, түнгиг бурутхх кергтэ.

1-гч ГЕРГН. Ахлач тал одцхай, Сээхлэд үзүлхвдн...

Көш г б у у г д н а.

ХОЙРДГЧ ҮҮЛДВР

Дөрвдгч һарц.

Колхозин правляна өөр бочкта усн зогсна. Бочкин өмн Басн сууна.

МУКЛЭ. Э, жүргн көвүн... Гейүржэхмт?..

БАСН. Давад һар цааран.

МУКЛЭ. Хэрнь, ним модьрун жүн дурлхм биш гиж сана бээнэв... Терч оңдан көвү олад авчкж биший?..

БАСН. Кениг?

МУКЛЭ. А-а, ода күртл медэд угавч? Сән көвүн, номһн бэрцтэ, жөөлн зангта. Седкл алдад оржж болхмн...

БАСН. Келхнчн ода, кемб?

МУКЛЭ. Ээ, көөрк. Хээрн көвүн. Күүкинь булахад оркжий?

БАСН. Юн олд дала үг келэд бээнэч? Юн көвүмб терчн? (Босхата бээсн тергнэ чиргүлиг доргшан буулһад, һазр цокна.)

МУКЛЭ. Чидлэн эрвли бэ... Совхозин малин эмчлэ харһсн цагтчи кергтэ болх. Андреевиг таньдг болхговч?

БАСН. Андреев?

МУКЛЭ. Э...

БАСН (түшж зогсжасн бочкин бөглэг суһлж авад). Би терүг...

МУКЛЭ. Эй! Ус асхжанач!

БАСН. Чи намар зооган кехэр ирсмч?!

МУКЛЭ. Кенд кергтэвч, хээмнь... Би чигн цагтан баахн көвүн билэв, зуг чамла эдл иим, ноосн сунж биш.

БАСН. Үзгдл уга од!..

МУКЛЭ. Яһна, һунджанч? Хээкрхэс оңдан арһ угалм чамд...

БАСН. Юн... арһ уга?!

(Колхозникүд шууглдад ирж йовцхана).

ЦАҺАН. Би келэ билүв!.. Үкриг шавхж саахмн биш гиж. Яһвт? Соңссн уга билэт. Ода ю келнэт?!

1-гч ГЕРГН. Энчн Сээхлэн ааль.

2-гч ГЕРГН. Һанц модн һалд өр болдго. Тер мет һанцарн һавшад бээдг билү, сээнд тоолгдхар седэд, зүткэд йовдг билэ.

3-гч ГЕРГН. Юн дала үг келдмб?.. Ахлач кергтэ.

2-гч ГЕРГН. Сээхлэ аашна.

(Сээхлэ орж ирнэ.)

ГЕРГД. Ор, ор... икэр медэд, баһар желхм билэ. Ода орх күн уга, одх һазр уга үлдвч. Келж өг.

ЦАҺАН (и нэ һэд). Цаһан-цоохр кедү литр эндр өгвө? Эндр ямаран күцәнһүстэ болвт?

3-гч ГЕРГН. Сээнэр сааж, икэр үс аввч?

1-гч ГЕРГН. Яһвч? Ноорман күцэвч?

СЭЭХЛӨ. Олн үгин цөнъ сән, цөн үгин товчтань сән гидг. Сээнэр тодрхаһар келтн. Юн болж одв?

ГЕРГД. Юн болх билэ, эдлх кишгән эдлж чаджах-швдн! Чамас келтэ малмуд үкэд чилн гижәнэ!

СЭЭХЛӨ. Арһулдтн. Хээкрсэрн бичэ эрдм-бардм кетн. Хээкрсэр жерг күцш угаг медтн.

3-гч ГЕРГН. Яһад иим му йовдл һарһсэмб?

ГЕРГД. Хэрүһинь өг? Хэрүһинь.

СЭЭХЛӨ. Бий?

2-гч ГЕРГН. Эн олн әмтнд хэрүһинь өг.

(Сээхлэ адһсн, колхозин правлянд орна. Гергд ардаснь дахлдна.
Муклә Канк Сээнцг һурвн орж ирнэ.)

МУКЛӨ (ш и м л д э д). Тадн бичэ әәцхэтн. Энтн цагнь минь ода. Соңсж бәнт? Эднчн цүүглдэд каарлдж бәәнэ. Милиц, колхозникүд бийснь алчкж гиж санх. Не, зөрглтн. Тадн хойр күн бәәнмт. Терчн һанцарн, ора болхла...

Өвгд орж ирнэ. Очр Лиж хойр йовна. Тедниг орж ирж йовсинь үзчкэд, Муклә тагчг болж одн, һарч одна. Наадк хойрнь нег-негән теврлдэд, ишкрэд, дуулдад, һарихана.

ОЧР. Дәрж, дәрж! Кедү жил һазр деер бәәнәв — иим йовдл үзэд угав. Нег сө далн үкр, дөчн нәәмн туһл үкнә дегэд хату үүл.

Өвгнә өмн генткн Сарц һарч ирнэ.

САРЦ. Бийстн гөмтэт.

ЛИЖ. Буру йовдлиг зөвәр тәэлхлэ сән болх. Би ямаран гөм һарһсн болж һарчанаһв?

САРЦ. Минь ода үксн үкрмүдиг, өвгн хәләһэд ирүв. Һарар туһлмуд асрдиг, дакад хальмг үкрмүдиг шавхж саадгиг уурулх жергтә. Туһлмуд үсн уга болсар үкэд чилжәнэ. Таанр, өвгдүд, иим йовдл үзә бәәж, яһад мал үкүлэд бәәнәт?

Колхозин правлянас ахлач Сээхлэ болн колхозникүд һарч ирнэ.

АХЛАЧ. Тадн өңгәр шууглдж бәәнәт. Айстан кү гөм-

шэж болш уга. Эн тоотиг шүүһад хэлэх кергтэ. Кен буратаһинь олж авхмн. Сарн, медвч?

САРН. Бидн өвгдүдлэ күүндж бээнэвдн. Минийһэр болхла, хальмг үкриг шавхж сааж болш уга, туһлмудтнь үсн үлдж бээхш.

ГЕРГД. Соңгсвт?! Маниг болхла, икэр, шавхад саатн гидг билэ.

ЦАҺАН. Сээхлэ намд залхуһин нер өгэд, оln эмтнэ чирэд ичэлэ.

ОЧР (Һаран өргнэ, цуһар татчг болж одна). Мини өөр бээдг нег залу билэ... Лиж, чи меддг болхмч... Сээни онрд төртхэ, дегэд сэн ухата, болһамжта залу билэ... Түүнэ үкрнь болхла, мана үкрэс үлүһэр, һурвн дa-мар, үс өгдг билэ. Терчн бас, манла эдл, сээнэр хэлэж, үкрэн асрдг билэ, туһлднь үсн күрдг билэ, мал үкнэ гиж меддг уга билэ. Эн — үлгүр биш, болв чигн, минийһэр болхла, күүнэ хэлэцд бээнэ. Яһад нег сө цуһар үкэд одв?! Талдан нег юмар үксн болх эс пиж күн хор өгчкв.

ЛИЖ. Очр, лавта чик үг келвт.

СЭЭХЛЭ (Очр тал гүүж одад). Очр!.. Йоста чик үг келвт! (Оln-эмт хэлэчкэд.) Эдн талин гемэр үкжэнэ. Күн хор өгсн болх. Совхозин эмч дуудулх кергтэ.

СЭЭНЦГ (Оln-эмтн дундас). Худл келжэнэ!

КАНК. Сээхлэ гемтэ, Сээхлэ. Цокцхатн!

Цуһар Сээхлэг цокхар өөрдлднэ. Лиж Очр Жирһл һурвн халхлна.

ЖИРҺЛ. Яһжах улсвт? Кү цокх йосн бээдв?!

АХЛАЧ. Үүрмүд! Яһж бээцхэнт?! Кү цокх йосн уга. Йөрэлин эки тосн, харалин эки цусн гидгиг мартчквт? Эс болх үг келэд керг уга. Негинь олхвдн. Кемр Сээхлэ бурута болхла, терүг зарһла харһулхвдн. Ода деерэн Сээхлэг бурутхж чадш угавдн. Сээхлэн кесн ачнь ик, терүг мартхмн биш. Оln колхозникүд медэд бээх.

СЭЭХЛЭ. Энтн хов! Тадниг мөклжэнэ! Йоснла харһх улсиг яһад болв чигн олж авх кергтэ... Тадн...

Комсомольцнр гүүж орж ирчхэнэ.

НАРН. Ахлач, яһж бээхмт? Яһад ода күртл көдлмш-дэн эс оч бээхмбт? Үкрэн сааж, һазаран тууж харһх кергтэ.

1-гч ГЕРГН. Дакж үкр сааш угавдн!

САРН. Күүкд, гергд! Яһж бээх улсвт? Саах кергтэ. Сээхлэн сурсар биш.

СЭЭНЦГ. Дакж сааш угавдн. Үкрмүдиг амрах кергтэ!

БАДМ. (Сээнцгиг киилгиннь захас, авад, сценэ дунд авч ирэд). Кениг сонсж бээх улсвт? Эн эркнч, залхугий? Эн келж эс бээнү, үкр сааж болш уга гиж? Келж ас, кен чамаг дасхв? Келж ас! (Сээнцгиг цокна). Кен?!

Нари, комсомольцнр Бадмиг бэрэд зогсана!

НАРН. Бадм, Бадм, һэрглжэнэч! Айсдан жү цокад бээх... Зарниг цокж кедм биш.

БАДМ. (махлаһарн һазр цокад). Меддгнь лавта. Яһад үкрмүд үкжэхинь келүлж авхмн. Тэвчктн намаг! (Сээнцгт). Би чамас эмичн сүһлж авхв! Келнч аль угайч?

Канк бултна, Сээнцг уульна.

СЭЭНЦГ. Би меджэхшв.

САРН. Бичэ көндөтн, тер ю медх билэ!

Совхозин эмч Андреев болн НКВД-ин сотрудник орж ирнэ.

АНДРЕЕВ. Менд бээцхэнт, үүрмүд!

СЭЭХЛЭ. Үр Андреев!

БАСН. (үүмэд). Одакин келсн чик бээж.

АХЛАЧ. Мендвт, үр Андреев. Танас суржанава, Сарцгта хоюур эн һарсн йовдлин негинь олж өгит!

Оли-эмтн шууглдад, цуһар һарна.

БАСН. Ода яахв, ю кехв?

МУКЛЭ. Бичкн күүнд бишч, бийчн медж бээхговч.

Басн яахан медж чадлго, һарч одна. Канк орж ирнэ. Муклә докья өгэд, бий талан дуудна.

МУКЛЭ. Ардаснь од... одад келхмч. Терчн одакиг үзхдэн дурго болж одв. (Һарад гүүнэ).

Көшг буугдна

Тавдгч һарц

Тег. Холд ду дуулсн сонсгдна. Булһн дуулна. Адһсн Басн орж ирнэ. Ардаснь Басцгиг Канк дуудад зогсана!

КАНК. Би бас, чамла эдл хөв угав. Бидн хойр нег негэн эс медлцхий? Күн ахта, девл захта тигэд... Мэ, тэмк татнч?

Басн тэмкинь авна. Дакад бээжөнэд, Басцгин һарт утх бэрүлнэ.

Басн утхинь атхад, һартан авна.

БАСН. Чи... Кен чамаг илгэв? Күүнд нүк бичэ малт, эврэн уннач. А, а... меджэнэв... Муклэ... Ода нанд цуһар медгджэнэ.

Канкиг һазр деер түлкэд унһана. Гүүһэд һарад йовж одна. Муклэ орж ирнэ. Канк үг келхэр седнэ, Муклэ келүлхш.

МУКЛЭ. Меджэнэв. Цуһарагинь соңсув. (Һазрас утх өргж авад, Басцгин ардас һарна). Эврәннь кERGЭН күцэтн!

Сценэ ард үкж бээх Басцгин дун һарна. Сцен деерәһүр чонин бээдлтәһәр Муклэ йовна. Уга болж одна. Булһн ду дуулад ирнэ. Басц тал йовна. Дуулси дун зогсад, хээкрси уульһн соңсгдна. Көшг секгднэ. Туһлин хашан үүдн секэтэ. Сарин герл хашан үүдәр ордг хаалһиг герлтүләд бээнэ. Канк тагчгар ирэд, толһа ташрлад кевтнэ. Өөрхнд бээси гермүдин нохас хуцлдж бээснь соңсгдна. Сәәхлэ орж ирнэ. Толһа ташрлж кевтси Канк гентки һарч ирэд, нурһарнь утхар шаана.

СӘӘХЛЭ. Канк!.. Кан...ка!

Канк даки нег шаачкад, бултж одна. Оркестр айс татна. Сәәхлэ босхан хээнэ, чадхш. Цуг бээси чидлән һарһад, туһлин хаша тал мөлкнэ. Музык зогсна. Ишкрси соңсгдна. Муклэ Манж хойр һарч ирнэ.

МАНЖ. Кемр Андреев малмудиг хор өгэд алж гихлэ яахмч?

МУКЛЭ. Терчи медэд уга. (Һарч одцхана).

СӘӘХЛЭ (үүдн тал мөлкнэ. Күн угаг лавта медж авчкад, гер тал мөлкнэ. Үгнь эрә соңсгдна). Эрт... Канк... Күрч авхла, болх билэ...

Көшг буугдна.

Зурһадгч һарц

Колхозин парвлянд зарһ болж бээнэ. Булһн һурнисн бээдлтә сууна. Герчир эврәннь үзсн, соңссан келжэнэ.

СӘӘНЦГ. Манад усн чилси билэ. Суулһ авад, худг тал йовж йовлав. Гентки, йовж йовтлм, хээкрси күүнэ дун һарв, одхлам — Булһн бээж. Лавта би меджэнэв, худл келж бәәхлэ, келм тасрг: уульж бәэлэ. «Хэрү ирич! — гиж хээкрлэ. — Чамаг угаһар би бәәш угав, худгт орад үкнэв! — гив. Басц кель: Йович, Сәәхлэд дуртав, йов. Гергән кеж авчанав»... — гивэ. Тигхлэ Булһн:

«А а жуук, хойр чирэтэ эврэннь Сээхлэдэн од!» — гив.
Басң хээкрчкэд унж одва. Булһн алва...

ЗАРҺЧ. Та, герч, келх үгэн цугтнь келтн.

СЭЭНЦГ. Эн тоотд гемтэнь — Сээхлэ.

ЗАРҺЧ. Та, герч Канк, тракторист Басңгиг алгдсиг болн Сээхлэн тускар ю меднэт?

КАНК. Мини меддгэс, Булһн мел даңгин Сээхлад болн Басңгд дурго болдг билэ. Сээхлэ Басңгиг бий талан өөрдүлхэр седдг билэ.

ЗАРҺЧ. Та эн кергэр келтн. Талин юм келэд керг уга.

КАНК. Э... Би эн кергэр келлго яһж бээнэв. Сээхлэ эн кергт ик гидгэр гемшэгдх йоста. Басңгиг алулсн күн эн.

ЗАРҺЧ. Та яһад аллдана герч болж бээхмт?

КАНК. Тигэд... Худг тал одхар седж бээлэв... Күүкд тал.

ЗАРҺЧ. Үгин ахрнь сэн, төрин шулунь сэн гидг. Ахрар келтн, худг тал одх юн керг харһв? Ирнэв гигэд урднь күүкдлэ күүндлт?

КАНК. Уга. Бидн даңгин худгин өөр цуһлрж, нэр-над һарһдг билэвдн. Тигэд би оч йовлав. Худгин өөр хойр күн сууж. Одад, чочахар седлэв. Генткн хоюрн хоорндан керлдж бээцхэж. Булһн келж бээснь сонсгдв: «А... тиймий! Тигхлэ эврэннь Сээхлэдэн од!» Сээхлэг шавтачкад, Басң тал ирсн бээж.

ЗАРҺЧ. Юн дегэд оln үг келэд бээнэт. Цааранднь ю кевт?

КАНК. Би оln эмт дуудув.

ЗАРҺЧ. Та, Булһн, юн гиж меджэнэт? Эн герч үнн үг келв аль худлий?

БУЛҺН. Энтн цуһар худл. Басңгиг алчксинь орж ирэд медэв. Дакад эдн ирцхэлэ. (З а а н а). Эднтн нанд гемэн уңһаж бээнэ. Яһж би эврэннь үрнэннь эцг алх билэв. (У у л ь н а.)

БАДМ. Зарһч! Та эн жуукмудиг иткнт? Уга гиж меджэнэв. Булһн Басңгиг алсн уга болх. Би хүвдэн итжж бээхшв.

ЗАРҺЧ. Та бичэ хээкрэд бээтн, энтн оlnа хург биш. Зарһ болжана.

КАНК. Гражданин зарһч! Энтн даңгин ним. Тендэ оln эмтнэ дунд Сээнцгиг цоква. Зарһч хонх жиңнүлнэ.

ЖИРҺЛ. Бадм невчк халурхад, чаңһар келв. Болв чикэр бээдг күн. Булһн тийм юм һарһш уга. Бидн Булһ-

ниг цуһар меднэвдн. Баснд дурта билэ. Эврэннь һарһсн үрнэннь эцгиг Булһн яһж алх билэ. Герчир эндүрж бээдг болх. Талин улс алсн болвзго.

Нарн гүүж орж ирэд, зарһчин чикнд шимлдэд үг келнэ. Зарһч хажудан суусн заседательмүдлэ күүнднэ.

ЗАРҺЧ. Та, Канк, цааранднь күцэһэд келтн.

КАНК. Би, эврэннь медсэн цугтнь келвв.

Сээхлэ орж ирнэ.

СЭЭХЛЭ. Уга, цугтнь келэд угат!

ЖИРҺЛ. Сээхлэ, эцкр үр минь!

САРА. Чи, эмдвч.

Канк шууглдан дунд зулхар хээнэ, Бадм захаснь авад, ормднь суулһна. Зарһч хонх өгнэ. НКВД-ин сотрудник орж ирнэ.

ЗАРҺЧ. Шуугаган ахрдтн, бичэ хээкрлдцхэтн. (Цуһар тагчг болна. Байрлсн Сээхлэ тал хэлэцхэнэ. Зарһ эклнэ.) Не, та, герчир, Басн, Сээхлэ хойраг Булһн алв гиж эс келж бэнт?

СЭЭХЛЭ. Манахс, эдниг хэлэхнтн! Жуукмуд!

Герчир тагчг.

ЗАРҺЧ. (Канк тал шилтэд). Эн утх танд таньгдж бээнү? (Тагчг.) Эн утхиг үзлт? Кенэ утхв? (Канк ээчкэд, яахан медл уга бээнэ). Тавн хонг өмн эс геелт? Цээһһэд, манд келж өгтн. Эн утх танай аль күн өглү?

КАНК. Би... энтн... намаг...

МУКЛЭ. (гентжн күцц келүлл уга). Алсн күүнтн эн. Ода ирж ухандм орж бээнэ. Эн утхтн үүнэ. Кесгэс нааран Баснгла өшэтэв пиж келдг билэ. Ода нанд медгдженэ. Сээхлэд дурта билэ, тигэд чигн Баснгийг тоньлулхар хээн болхгов.

КАНК. Би... уга!.. Нанд... нанд!..

МУКЛЭ. Алсн күүнтн эн!.. зарһинь кетн!

КАНК. Үүрмүд!.. Үүрмүд!..

МУКЛЭ. А... үзж бээнт!

КАНК. Би... би Сээхлэг алхар седлэв...

БАДМ. Эн андниг эмд тэвхмн биш! (Канк тал күүнэ. Нарн бэрэд зогсана.)

ЗАРҺЧ. Үүрмүд! Зарһд бээхэн невчк медх кергтэ! Не, цааранднь.

КАНК. Мини кишгэр, Сээхлэ эмд үлдж. Би... тракторас авад хулдлав, эн мини тату хөв. Муклэ эн тоотиг медж...

МУКЛӨ. Үүг яһад сонсад бээнэт! Алсан нууж бээнэ... Канк алсн бээнм! Үүнэ олд дала үг желснь кенд кергтэв. (К а н к д.) Тана тууж жүүнд керг уга!

Зарһч хоцх өгнэ.

НКВД-ин СОТРУДНИК. (М у к л э д). Та, гражданин, орман суутн, күүнэ келсн үг сонстн.

ЗАРҺЧ. Гражданин, эврәннь келх үгэн цааран келтн.

КАНК. Эн намаг... тракторас сунлад авч ир гилэ, кемр эс авч ирхлэчн, минн хулха жесиг желхв гилэ. Би келсинь күцэх болж харлав. Нань арһ уга болв. Үүнэ авн эклгдв... Дакад болхла, трактор өвснэ цагла хамхлулла... Тигэд эн кевэрн намаг эврәннь үлмэдэн орулж авла. Дакад Сээхлэг алхмч гиж даалһвр өглэ. Түрүлэд Сээхлэг Баснгар алулхар седвэ. Эс болж өгхлэ, бийэн бэрүлш уган төлэд, Баснгийг бийнь алснь тер...

МАНЖ. Ода нанд үг өгтн би желсв...

Көшг буугдна.

Доладгч нарц.

Колхозин байр. Колхозин парвляна садт нэр кехэр, белдвр кеж бээцхэнэ. Баһчуд нэр харһси, шууглдж бээнэ.

ЖИРҺЛ. Нааран, нааран тэвцхэтн! Жомбаһас ондан цэ уухшв, жораһас даву мөр унхшв.

Инэлднэ. Күүкд эрглэд бииллднэ. Ахлач орж ирнэ.

АХЛАЧ. Сэн, сэн... ода байр кеж болжана. Сээхлэн тускар «Правда» газет барлж, зургинь хэлэхнтн!

ЖИРҺЛ. Үзүлхнтн!

Күүкд ахлачиг аарглад авкна.

САРА. Мел бийэрн! Сээхн һарсмб!

ЖИРҺЛ. Өнчн күн — дууч, угатя жүн-туульч гиж кезэнэ келдг билэ. Ода мана Сээхлэ туужд орж йовна. Кишгтэ!..

Сара Кеэмэ хойр һараснь татж авад, зулна.

КЕЕМЭ. Үзүлхнтн манд, сээнэр хэлэж, авсвдн.

ЖИРҺЛ. Сээхлэг!.. Цаһаниг!..

САРА. Күүжд, хэлэһит, Цаһан дегэд байрлчкад уул-
ьж бээнэ!

Би, дун зогсна.

АХЛАЧ. Цаһантн сэн күүжд күн. Сурһуль уга күн
сохрас дор, гидг, тер мет Цаһан «сохр», кулаксин һаху-
льд торсн күн. Сээхлэһэр яһж дэврсинь санлт. Үнэн кел-
сн күүнд үкл уга.

ЖИРҢЛ. Үгэс үг һардг, моднас зорһсн һардг,— давж
одсн кергиг бичэ сергәһэд бээтн. Иим байрта цагла ки-
шгосин нер бичэ сергәтн.

КОМСОМОЛЕЦ. Жирһл, чик үг келвт. Теднэ үкәрин
ясн деер шарлжн урһх, олн-эмтн теднэ нердинь мартх.

АХЛАЧ. Ишклһиг идхлэ, шүлсн һардг; иньгиг санх-
ла, нульмсн асхрдг; тер мет, Цаһан, Сээхлэг санчкад
нульмс һарч бээхмч аль чамаг үлмэдән орулсн хортиг
санад, шүлснэ ормд нульмсан һарһж бээхмч?

Олиг дахсн күн эндүрдг уга. Түүг медх кергтә!

ЖИРҢЛ. Күүжд, күүжд! Сээхлән ирх цагнь өөрдж
йовна. Адһчхатн, эс гиж оратж одхвдн.

Цуһар гүүлднэ. Очр Лиж хойр ду дуулсн орж ирнэ.

ОЧР. Байрлл уга яһ гинэч! Бидн түүг эврәннь һара-
рн өсклэлм. Терчн мана һарһсн үрнлэ адл.

АХЛАЧ. (газет өгнэ). Бәртн, хэләтн.

ЛИЖ. Сээхлэ.

ОЧР. Хөвтә күүкн!

Нарн гүүж орж ирнэ.

НАРН. Ахлач. Йир сән болвш. Цугтан өнд бээж кев-
тәм! (А х л а ч д.) Би, одад, көвүд, күүжд авад ирсв. Тадн
хэләһэд, шинжлэд, сән мууһинь йилһэд өгтн. Сээхлэг
ирхлэ ичртә юмн бичә болтха.

АХЛАЧ. Дурнтн, дурнтн. (Нарн гүүһэд һарна.)
Та, көгшә, Очр, баһчудас ард үлдх уга гиж санжанав!..
Эрдмән үзүлтн!

Баһчуд орж ирнэ.

НАРН. Эклжәнәвдн. Сээхлэг орж ирхлэ, йөрәх кер-
гтә,— үгинь медж автн: «Ленинә Орденәр ачлгдсн Сә-
эхлэд эркн халун менд!» Не, келәд дасж авцхай! (Һар-
арн дайлна, мууһар келгднә. Өвгдүд инә-
лднә.) Ай, ай, ай, ямаран ичквтә! Та көгшә, Очр, ай-
стан инәж бэәнәт. Не, манахс, сэәнәр! (Сэәнәр келг-
днә.) Ода би Сээхлэд нерәдсн шүлгән умшсв. (Умш-

на, өвгдүдт таасгдна, тедн альхан ташлд-
на). Ода эн дууг дуулий.

ОЧР. Айснь ямарамб?

НАРН. Ода танд айсинь харһсн күн бийнь дуулж
өгх. Күн — ахта, девл — захта гигэд — Лижд үг өгий.

БАҢЧУД. Көгшө Лиж, таниг суржанавадн!..

ЛИЖ. Эн дууна айсинь Сээхлэд нэрэдлэв. (Ханячк-
ад, арһул дуулна.)

САРА. Дегэд сэн! Бахмжта дун болж.

ЖИРҢЛ. Өвгн гидг энла!

НАРН. Нэ, дакад нег.

Цуһар дуулна.

ЛИЖ. (Күцц дуулулл уга). Хажһр. Сээнэр, болһа-
мжтаһар соцстн.

Дакад дуулна. Баһчуд дахад дуулна. Лиж өвгдүд тал хэрү ирэд
сууна.

АХЛАЧ. Мана дуудулсн гиичнр ирх болж йовна.
(Машинэ гудожин дун һарна. Цуһар босл-
дад, эргэд, бүслэд авчкна.) Эн бишв! Сэн күн
санаһар гигэд, — цаглаһан ирвт. Тана юмн тана тускар
келж бээлэв.

АНДРЕЕВ. Мана нег хальмг үлгүр бээдм: «Гүрсн де-
ес таслхд хату, нурвн кү диилхд хату». Олн — бөк! Бидн
оларн хортиг диилшвдн.

ЦАҢАН. Цуһараһаснь икнь... (Альм тархаж
өгнэ.) Цуһаргдтн танд ханжанава. Сохр бээжв. Кесг
дакж бүдрүв. Сурһулин ашнь-тосн, харһуһин ашнь-цусн
гидг, — Басцган алад оркшвдн. Ода чигн үзснэс үзэд
угань ик. Та болхла, эн харһу сөөг, герлтэ нари болсн
өдрт хүврүлт. Хасн сумн хэрү ирдго, тер мет би харһсн
гемэн медэд, хэрү хажһр хаалһд оршгов. Ода намаг
Муклә, Жал, Сарң эднлэ эдл улс һахульдан торһж чадш
уга. Та, зарһин ахлач, дегэд сээнэр кергинь хэлэж, ши-
идвринь харһвт. Гентки, уханд уга юмн... Тедн өшәтн
бээж, би ода медүв. Би һәрг. Булһниг иткл уга... (Уул-
ьна.) Таанр!.. Буруһим тэвж өгтн. Зарһ болад нег жил
болв... минь ода танд нег жил ухалсн ухаһан келжәнәв.

АХЛАЧ. Биилтн, биилтн!

Домбр цокна, ахлач босад биилнә, Андреевиг дуудна. Биилж бә-
эсн әмтс тал Андреев одна. Бичкн көвүн орж ирнә.

КӨВҮН. Аашна, аашцхана!

Сээхлэ орж ирнэ.

КОМСОМОЛЬЦНР. Ленинэ орденэр ачлгдсн Сээхлэд эркн халун менд!

Цуһар даһад келнэ. Бослдад тосна.

АХЛАЧ. Цуһараһитн суржанаһ. (Сууцхана.) Не, сөңгән өргцхэтн. Негдгч күүнэ төлө, ончта сээхн жирһл өгсн эцкр Лениниг йөрөһэд, эн сөңгән өргий! (Ленинэ туск ду дуулна.) Дакад нег кецхэтн. Хойрдгч сөңгән мана колхозин нер туурулсн күүкнэ төлө!

ЦӨН КҮН. Сээхлэн төлө!

АХЛАЧ. Мел чик. Сээхлэн төлө ууцхай!

Цуһар ууцхана. Комсомольцир Сээхлэд нөрөдгсн дууһан дуулна.

АХЛАЧ. Айдж бээтн. Сээхлэ нег цөн үг келхэр бээнэ.

Цуһар тагчг — Сээхлэг соцсна.

СЭЭХЛЭ. (босад келнэ.) Үнтэ үүрмүд минь... Танан үзсндэн ик байрта бээнэв. Байрта, жирһлтэ, ни-ни-ициһү бээсндтн икэр ханжанаһ. Москвад Партин болн Правительствин һардачирла күүнджөһэд, таднан цуһарагитн ухандан санув, мини өөр зогсж бээсн болж медгдвт. Деед йосн мана колхозиг дегэд сээнэр таасв. Сэн хурдн мөрд асрж, өскж, Улан Цергт өгч чадхвдн гиж келвв. Тигж келхлэм, Ворошилов өөрдэд, мусхлэж инэһэд, намаг өкөрлж таалв. Дакад сурһуль угань сурһульта болв, мал угань малта болв гиж келвв.

ЖИРҮЛ. Цааран, цааранднь... Ю үзсэн, ю соцссан кел.

СЭЭХЛЭ. Үзсн, соцссан өдртэн икелж, чилэж болшго. Зүүднд үзгдэд угаһан үзүв. Болв үзснэс үзэд угань ик.

КЕЕМЭ. Сээхлэ. Москвад мана малас үлү элвг машид бээнэ гидг билү, үнний аль угай?

СЭЭХЛЭ. Үнн. Эн хөрн жилин эргцд Советин йосн туужд үзгдэд уга ик шиилврмүд бэрв. Үүрмүд, Ах Правительств мана колхозд нерөдж нег маши өгв, дакад олн зүсн белг илгэв. Дегд байрлчкад, үг келж болл уга бээнэ... Хальмгин нег үлгүр бээдг, — «мал иктэ күн, ах байн» гиж икелдг, ода болхла, мал иктэ колхоз орн-нутгтан ах байн. Мана колхозин шиилвр олна чидлэр кегдсн. «Хоорндан ни уга болхла — шавр шивэ, хойр күн

ниитэ болхла — төмр шивэ» — гиж келдг мет, эвэр келдлж, оларн ниичнүү болхмн. Дээсн дер дорас хардг, бийэн саглж бээхмн. Эврэннь Төрскэн харсхд белн болцхай.

Альх ташлдна.

АХЛАЧ. Колхозникүд, түрд гижэтн. Мана көгшэ цөн үг келхэр бээнэ.

ОЧР. Сээхлэ зөвтэ үг келв. «Залхуһин герт түлэн уга, зальгдгин герт хот уга» гиж хальмг үлгүр бээдмн. Залхуһар келдсн болхла, иим ик байр кеж жирһш уга билэвдн. Би эндр ик байрта бээнэв. Наснаннь туршд иим жирһл үзэд угав. Сээхлэн өрчн бээсн Ленинэ орден үзэд бээхнь, насм баһрсн болад бээнэ. Сээхн жирһл өгсн, көгшн аав Ленинэ сурһмж алтн делкэг бүтэх болтха.

БУЛҢН. (үрэн һартан бэрсн). Мини үр Сээхлэ Ленинэ орденэр ачлгдсн, би икэр байрта, бахмжта бээнэв. Чи, Сээхлэ, орн-нутгтан күндтэ күн болвч. Энчн мана колхозин ик байр. Мана күүжн... (күүкэн өргэд) чамаг дуратха.

СЭЭХЛЭ. Түүнэс үлү сээхн болх. «Күн дөнгэр, шовун далвагар» гидг, чини күүжн олн мана чидлэр, йоста сэн жирһл үзх. (Күүжиг үмснэ.)

АХЛАЧ. Не, ода нээрэн эклцхэй. (Өвгдүд тал хэләһэд келнэ.) Тадн, көпшэс, баһ цаган үзүлцхэтн.

КОМСОМОЛЕЦ. Мана күндтэ комсомольцнр эрдмэн үзүлхэр бээцхэнэ.

ЦУҢАР. Суржанавдн, эржэнэвдн. (Очр Лиж хойр биилнэ.)

ЛИЖ. Чи, Очр, зогсжа. Чини ормд Жирһл бидн билчкэсвдн.

ОЧР. Биилтн, биилтн. Кезэңкэн һарһад, сээнэр биилтн.

Гарма татна. Частушк дуулна.

ЛИЖ. Таняд уга цагт,
Темэн мөрн хойр-ла.
Таняд, үзэд оркхла,
Таңна зусн хойр-ла.

ЖИРҢЛ. Үзэд, таняд уга цагт,
Үкр мөрн хойр-ла,
Үзлцэд, таньлдад оркхла,
Үзм шикр хойр-ла.

ЛИЖ. Ижлэн үзэд таньхла,
Иньгэн үзсн болна.
Ижлэсн салад одхла,
Иньгм сангдад бээнэ.
ЖИРЬЛ. Ишклэ шүүрмг идхлэ,
Шүлсн хардг билэ.
Иньгэн санад оркхла,
Нульмсн хардг билэ.

Цуһар инэлдэд, шууглдад бээнэ.

НАРН. Колхозникүд, бидн олн улс биилдг би белд-
лэвдн, таанриг манла биилтхэ гиж суржанадн.

Би биилнэ.

ОЧР. Мана байрта жирһлин, мандлсн герлтэ нарнь
толь, күн болһна бульглсн зүркнд бээдг. Оньдин манд-
лж, күмни жирһл тогтаж бээх Коммуна Парть...

ЦУҺАР. Коммуна Парть...

Көшг буугдна.

	· НАРГ	
Цаһан хаалһ	.	3
Сээхлэ	.	50
Жирһлин хаалһ		73
Тосхлтд		86

Б. Эрдниев.

Избранные пьесы.

На калмыцком языке.

Редактор А. Балакаев. Художник Б. Данильченко.

Художественный редактор Г. Уладжиев.

Техн. редактор Я. Гайдаш. Корректор Х. Бадмаева.

Калмыцкое государственное книжное издательство, г. Элиста, 1961 г.

Сдано в набор 26.VII-61 г. Подписано в печать 6.X-61 г.

Авт. л. 5,85. Уч.-изд. л. 5,95. Печ. л. 5,74.

Бумага 84×108¹/₃₂. Бум. л. 1,75. Тираж 500 экз. Заказ 4707.

K01234. Цена 30 коп.

Краевая типография, г. Ставрополь, ул. Артема, 18.